

סימן קג

האם האשה חייבת במורא בעלה

ב"ה, יום שני כ"ח תשרי התשס"ו, בשי"ז לשטרות.
נשאלתי מאת ידידי היקר הרב ראובן חלא שליט"א,
האם האשה חייבת במורא בעלה, או רק
בכבודו.

וזאת תשובתי. ראשית נבאר מהו מורא ומהו כיבוד.
דהכי איתא בקידושין (לא:): איזהו מורא
ואיזהו כיבוד. מורא, לא עומד במקומו, ולא יושב
במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו. כיבוד,
מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא, ע"כ.
וכן כתבו הרמב"ם (פ"ו מהל' ממרים הלכה ג) ומרן
הש"ע יו"ד (סי' רמ סעיף ב-ד). ע"ש.

והנה כתב הרמב"ם (סוף פרק טו מהלכות אישות
הלכה כ) וז"ל "וכן ציוו חכמים על האשה
שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי, ויהיה לו עליה
מורא וכו'. ע"כ. והנה הנוסח בדפוסים הוא כך "ויהיה
עליה מורא ממנו", ומלשון זה משמע שהאשה חייבת
במורא בעלה. אך הנוסח בכתב יד תימן הוא "ויהיה
לו עליה מורא" וכפי הנו"ל, והיינו שהמורא יהיה
מצידו כלפיה, ולא שהיא חייבת במוראו. (ועיי'
בילקוט שינויי נוסחאות ברמב"ם מהדורת פרנקל,
שהעירו על זה).

וראיתי למי שפירש לשון הרמב"ם כפי הנוסחא
שבדפוסים שהאשה חייבת במורא בעלה,
והוכיח כן ממה שאמרו בקידושין (לא). "שאל בן
אלמנה אחת את רבי אליעזר, אבא אומר השקיני מים,
ואמא אומרת השקיני מים, איזה מהם קודם. אמר ליה,
הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתה ואמך
חייבים בכבוד אביך". ע"כ. הרי שהישוּו דין כיבוד
הבן לאב, לכיבוד האם לבעלה. וכשם שהבן חייב
במורא אביו, כך היא חייבת במורא בעלה. ואחר
המחילה, נעלמו מעינינו נוסחת כתבי היד, שלא נזכר
לשון זה כלל. ועוד יש לומר, שמדברי הגמ' אין הכרח
כלל. די"ל דכל מה שהישוּו בגמ' הוא רק לענין
כיבוד, ולא לענין מורא. וכפי שאמרו, שאתה ואמך
חייבים "בכבוד" אביך. וכן הוא לשון הרמב"ם (פרק
ו מהל' ממרים הלכה יד). ע"ש.

ובספר המקנה (קידושין ל: ד"ה תניא) כתב, שאין
אשה חייבת במורא בעלה כגון שלא לישב
במקומו, ורק חייבת בכבודו. כיון "דלא מצינו גבי
אשה מורא בעלה, וכו', ואף לפי מה שיתבאר לקמן
(דף לא: ד"ה "ת"ר איזהו מורא") דבכלל מורא שלא
יסתור את דבריו אפי' בדבר שאין הנאה לאביו, מכל
מקום גם זה לא מצינו באשה שתהא מחוייבת לציית
אותו בדבר שאין נוגע להנאתו בשימושה. דאף שאמרו
בנדרים [לא נזכר בנדרים, רק בתנא דבי אליהו (פרק
ט), והובא בהגהת הרמ"א אה"ע (סוף סימן סט). ועיי'
ביאור הגר"א (אות יג) שציין מקורותיו. א.א.] "אין
לך אשה כשירה בנשים אלא שעושה רצון בעלה, אבל
חיובא ליכא", וכו'. ע"ש. ובספר עינים למשפט (שם)
העיר עליו מלשון הרמב"ם הנו"ל (סוף פט"ו
מאישות) שכתב "ויהיה עליה מורא ממנו", ע"ש.
(ועיי' בס' אוצר דינים לאשה עמ' שמב). אולם, לפי
הנוסחא שבכתב יד הנו"ל אין מקום להשגתו. כי רק
מבואר שיהיה לו מורא עליה, ולא שיהיה עליה מורא.
וחילוק רב יש בין אם נאמר שהמורא מצידו של
הבעל, לבין אם נאמר שהוא מצידה של
האשה. וראיה לזה ממה שכתב הרמב"ם (פרק ה'
מהל' תלמוד תורה ה"א) גבי הדין שהתלמיד חייב
בכבוד ובמורא רבו, וז"ל "כשם שאדם מצווה בכבוד
אביו ויראתו, כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו יותר
מאביו". ומאידך, הוסיף הרמב"ם לבאר שיהיה מורא
מצד הרב על התלמיד, שכן כתב (פ"ד מהל' ת"ת
הלכה ה) "וכענין זה אמרו חכמים זרזק מרה
בתלמידים. לפיכך אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש
לפני התלמידים וכו', כדי שתהא אימתו עליהן" וכו'.
ע"כ. והיינו שאף שהודיענו שתהא אימת הרב על
תלמידיו, הוצרך אח"כ (בריש פ"ה) להודיענו
שהתלמיד חייב במורא רבו, והיינו כיון דאינהו תרי
מילי, וכנו"ל.

והקשו לי חברים המקשיבים לקולי בבית מדרשינו,
שלפי הנוסח שבכתב יד היד "ויהיה לו עליה
מורא", א"כ הוא ציווי על האיש, והרי בהלכה זו
(ה"כ) כתב הרמב"ם שהם מכלל הציוויים על האשה,
כלשונו של רבינו "וכן ציוו על האשה". ורק קודם
לזה (בהלכה יט) כתב מהם הציוויים על האיש. וא"כ
היה לו לכתוב זאת שם לעיל בהלכה י"ט. והשבתי

זה בשמותיהן. ע"ש. [נראה עוד בספר עריכת שלחן ח"ג (עמ' ריט) שהביא מקור למנהג זה מהגמ' שבת (ק"ח:) מימי לא קריתי לאשתי אשתי, אלא ביתי]. העולה מדברינו, שהאשה חייבת בכבוד בעלה, אבל לא במוראו. ולכן מותרת לעמוד ולישב במקומו, וכן בכל הדברים הנזכרים ברמב"ם (פרק ו מהלכות ממרים הלכה ג), וכפי הנז"ל. ויש מי שנראה מדבריו שהאשה חייבת במורא בעלה. (הרב יפה ללב). אולם, נראה עיקר להקל, וכהנז"ל.

סימן קנא

האם מותר לברך שבע ברכות לאחר שמלוין את החתן בשבת, קודם הסעודה

לכבוד גיסי היקר הרב אלאסף שובל שליט"א שלום וישע רב! מכתבו קבלתי בענין המנהג לברך שבע ברכות בקידושא רבה לפני סעודת שחרית דשבת. וזאת אשיבני בעזה". דע, שהיו מקומות ומחוזות בתימן שנהגו לברך שבע ברכות בקידוש שחרית דשבת קודם הסעודה בשעה שהציבור מלוין את החתן מביהכנ"ס אל ביתו. ועד היום ישנם כאלה שעודם מחזיקים במנהג זה. ויש לזה סמוכות מדברי רבותינו הראשונים, שכן כתב הרמב"ן בחידושו לכתובות (ח. ד"ה ופי') וז"ל "ונהגו העם לברך ז' (ברכות) בששי בשבת שהוא יום ראשון לנשואין במקומותינו, ובשבת כשבאין מבית הכנסת. ויש מי שאומר, שטעות הוא בידם, שלא נאמרו דברים הללו אלא בסעודה אחר ברכת המזון כדאמרין לקמן (ח:) כי תניא ההיא בברהמ"ז. ומקצת החכמים מיחו ביד העם שלא לומר כן. ואין ראוי לעשות כן שמנהגם זה תורה היא, וכן עיקר. לפי שמצינו במסכת סופרים (פי"ט הי"א) כלשון הזה, ונהגו רבותינו לומר בבקר ברכת חתנים על הכוס, וכו', וכן בערב קודם סעודה" וכו', עכ"ל. וכן כתב הרא"ש (פ"ק דכתובות סי' יג) בזה"ל: "ויש מקומות שבשבת אחר סיום התפלה מלוין כל הקהל את החתן עד ביתו ואומרים שם שבע ברכות. ואומרים מפני שלא היו שם רוב הקהל ביום הששי, וביום

להם, שהטלת האימה של הבעל על האשה, אינה תכלית ומטרה, כי מה טעם יש בהטלת אימה ללא צורך. אלא הוא דבר אמצעי בכדי להשיג מטרה אחרת, וכהמשך לשונו של רבינו "ותעשה כל מעשיה על פיו" וכו'. ועיקר כוונת רבינו לבאר מה מוטל על האשה, וקאמר שזה יושג ע"י שהבעל יטיל עליה אימה. (אך לא אימה "יתרה" כדברי רבינו שם הי"ט). וכן מה שהרב צריך להטיל אימה על תלמידיו, אין זו המטרה, אלא תכליתה בכדי שילמדו היטב כלשון רבינו (פ"ד מתלמוד תורה ה"ה) "כדי שתהא אימתו עליהן, וילמדו ממנו במהרה". וכן כתב שם לעיל בהלכה זו, ביאור ענין זה. ע"ש.

[ועיי' בשדי חמד כרך ג' (מערכת כ כלל עד) אם מה שהאשה חייבת בכבוד בעלה הוא מהתורה או מדרבנן. ואכמ"ל בזה].

ויש להביא ראיה שאין האשה חייבת במורא בעלה, כי אחד מהדברים שמורא מחייב הוא שלא יקרא לו בשמו, וכדכתב הרמב"ם (פרק ו מהל' ממרים ה"ג). ע"ש. ואם מותר לאשה לקרוא בשמו של בעלה, כתב במהרי"ל (ליקוטים אות א) שדרך העולם שהוגין (היינו בעל ואשתו) אין מזכירין שמותיהן כשקורין זה את זה, או זו את זה. והוב"ד בכנסת הגדולה אה"ע (הגהות הטור סי' א אות א). ע"ש. ומשמע שזה רק מצד "דרך העולם". ובשו"ת בצל החכמה ח"א (סי' ע אות ג) כתב, לא מצאתי בכל ספרי הפוסקים שתחת ידי, שיהא אסור לאשה לקרוא לבעלה בשמו. ומצאתי ראיה מפורשת להתיר, שבמדרש רות רבה (פרשה ג סי' ד) איתא, שאשת ר' שמעון בן חלפתא אמרה לבעלה שמעון בפניו, ומלומדת היתה, כמו שמבואר שם שפלפלה עם רבי וכו'. ע"ש. אלא שבספר יפה ללב ח"ד (אה"ע סי' סט אות ב) כתב, שאין לאשה לקרוא לבעלה בשמו, "כדין אביו ורבו". וראיה מאבות דרבי נתן (פ"א משנה ו) שחיה קראה לאדם הראשון רבי. ע"ש. [ועיי' באוצר הפוסקים (סי' סט דף קלט:)]. ולפי דבריו נראה שהיא חייבת במוראו, שהרי כתב שזה כדין אביו ורבו. אולם נראה מכל האמור לעל, שאין האשה חייבת במורא בעלה. וראה עוד למהר"י עמוד בספר פתח האהל (ענין אירוסין אות לד) שכתב בשם הרב אמרות שלמה בשם מהרי"ל, נתפשט "המנהג" שאין הזוג קוראין זה את